

АҲОЛИНИНГ ИЖТИМОЙ ФАРОВОНЛИГИ ОШИРИШДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ДАВЛАТ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИ ТИЗИМИДА МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Ўринбоев Ғайратжон Ғофур ўғли
Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
ҳузуридаги Иқтисодий жинойятларга қарши
курашиш департаменти бош тафтишчиси

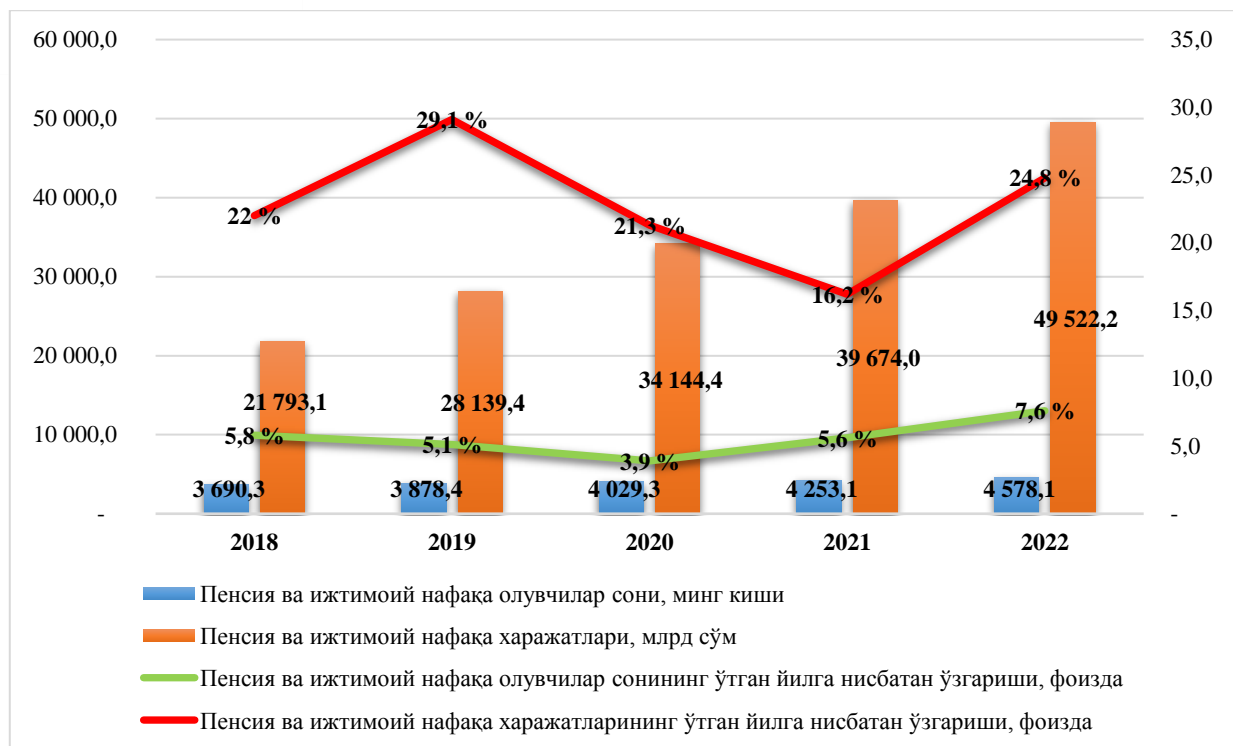
Сўнги йилларда мамлакатимиз давлат молиясини бошқариш тизимининг барча босқичларида, хусусан давлат молиявий назорати ва ички аудитини амалга оширишда кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилаётган бўлсада, тизимда қатор камчиликлар сақланиб қолмоқда.

Бизга маълумки, ҳозирги кунга қадар Давлат молиявий назорати тизими ҳамда уни ишлаш принципи мустақиллик давридан аввалги йиллардаги тизимдан кескин фарқ қилмасдан келмоқда. Чунки, ўша даврда бюджетдан ажратилган маблағларни сарфланишида фақатгина қонун ва қонун ости ҳужжатлар талаблари тўғри бажарилиши, бюджет маблағларини талон тарож ва ўзлаштиришларга йўл қўйилмаслиги текширишнинг асосий мақсади бўлган бўлса, ҳозирда ҳам молиявий назоратни амалга оширишда ушбу мақсадларга кўпроқ урғу берилмоқда, яъни, барча операциялар амалга оширилганидан сўнг, қонун ҳужжатларига зид бўлмаган ҳолда бюджет маблағларидан оқилона фойдаланилганлиги, ўзлаштириш, камомад, режадан ортиқча харажатлар амалга оширилмаганлигига баҳо бериш билан чекланиб қолинмоқда.

Хусусан, фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тизимида ҳам молиявий назоратнинг амалга ошириш механизми қонунбузилишларни аниқлашга қаратилганлик хусусиятини намоён этмоқда.

Мамлакатнинг аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимида пенсия таъминоти муҳим ўрин тутаяди. Демографик омиллар таъсирида аҳоли таркибида пенсия ёшидагилар улушининг ортиб, меҳнатга лаёқатли аҳоли сонининг қисқариб бориши барқарор, ишончли молиявий ресурслар билан таъминланган пенсия тизимини яратишнинг мақбул моделини танлаш билан бирга маблағлардан мақсадли ва манзилли фойдаланиш устидан мукамал молиявий назоратни амалга оширишни тақозо этади.

Охирги йилларда мамлакатда иқтисодий ўсишни таъминлаш, аҳоли фаровонлигини ошириш, ижтимоий ҳимояни яхшилашга қаратилган сай-харажатлар, аҳолининг турмуш даражасининг яхшиланиб бораётганлиги натижаси ўлароқ ўртача умр кўриш давомийлиги ҳамда мамлакат аҳолисининг ўсиши натижасида бюджетдан пенсия ва нафақаларга ажратилаётган маблағлар миқдорлари ортиқ бормоқда. Шу билан бир қаторда, ушбу соҳада маблағларнинг мақсадсиз ва ноқонуний фойдаланиш ҳолатлари ҳам кўпаймоқда. Амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, ушбу соҳада ҳам бошқа бюджет соҳаларидаги каби ўтказилган текширишларда аниқланган хато ва камчиликлар йилдан йилга ортиб бормоқда.

1-расм. Фуқароларнинг давлат пенсия таъминотининг асосий кўрсаткичлари динамикаси

Изоҳ: Ўзбекистон Республикасининг Бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Рақамларга эътибор берадиган бўлсак, охириги йилларда пенсия ва ижтимоий нафақа олувчилар сони барқарор тарзда ўсишни ташкил этиб, ушбу кўрсаткичнинг олдинги йилга нисбатан ўсиши ўртача 5,6 фоизни ташкил этгани ҳолда, пенсия ва ижтимоий нафақа харажатларининг миқдори бироз “нотурғун” шаклда олдинги йилга нисбатан ўртача 23 фоизга ўсиб, пенсия ва ижтимоий нафақа олувчилар сонига нисбатан кескин ўзгариб бормоқда.

Тахлил натижаларидан кўриш мумкинки, ушбу соҳада харажатларнинг кескин ортиб бориши ўз навбатида молиявий қонунбузилишларни ҳам ортишига таъсир ўтказади.

Хусусан, сўнги йилларда Бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси тизимида пенсия ва ижтимоий нафақаларни тайинлаш ва тўланишида инсон омили иштирокини камайтириш ва ушбу жараёнларни рақамлаштириш борасида амалга оширилган ишлар натижасида ушбу соҳада молиявий қонунбузилишларни камайтиришда ижобий ўзгаришлар бўлсада, фуқароларнинг иш ҳақи ва стажи маълумотларини нотўғри аниқлаш, пенсия тайинлаш тўғрисидаги қонунчиликнинг талқин қилишда янглишиш, талабларга риоя этмаслик ва бошқа кўплаб омиллар сабабли пенсия ва нафақа тўловларини кам ёки ортиқча тўланиши ва жамғарма маблағларининг ортиқча сарфланиши ҳолатлари сақланиб қолмоқда.

Биргина 2022 йилнинг 1-ярим йили давомида соҳада 3292 та ҳолатда 5,7 млрд сўмлик молиявий хато ҳамда қонунбузилиш ҳолатлари аниқланган.

Шунингдек, соҳада молиявий назоратнинг самарали ташкил этилмаганлиги, соҳанинг тўлиқ ахборотлаштирилмаганлиги натижасида талон-торожлик ҳамда коррупцион жиноятлар ортиб бориш тенденцияси кузатилган. Хусусан, соҳада ушбу турдаги қонунбузилишлар ва жиноятларга йўл қўйиш ҳолатлари 2022 йилда ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 22 фоизга ортган.

2020-2022 давомида кузатилган ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг 27 фоизи жамғарма маблағларини талон-торож қилиш билан боғлиқ ҳолатларни ташкил этса, 73 фоизи коррупцион жиноятларни ташкил этган.

2-расм. Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тизимидаги ҳуқуқбузарликлар кўрсаткичлари

Кўриниб турибдики, юқоридаги каби ҳуқуқбузарликларга йўл қўйилишининг асосий сабаблар сифатида пенсия ва нафақаларни тайинлашнинг тўла автоматлаштирилмаганлиги, молиявий операцияларда ахборот технологияларни етарли тадбиқ қилинмаганлиги, пенсия ва нафақаларни тайинлаш билан боғлиқ маълумотларни олишда бошқа ташкилот ва органлар ахборот тизимларига интеграция қилинмаганлиги, пенсия ва нафақаларни тайинлашда инсон омилининг тўлақонли бартараф этилмаганлиги, кадрларни малакасини етишмаслиги, молиявий назорат тадбирларини амалга оширишда ягона тамойилнинг мавжуд эмаслиги, давлат молиявий назоратини амалга оширувчи ташкилотларда соҳани тўлиқ қамраб олиш имкониятининг йўқлиги, улар

фаолияти маҳаллий ҳокимият органлари аралашуви, тўлиқ мустақил эмасликлари ва бошқа кўплаб омилларни келтириш мумкин.

Таъкидлаш жоизки, соҳада молиявий назоратни амалга оширувчи ваколатли идораларнинг иш хажмлари ва ходимлар сонининг чекланганлиги, молиявий назорат инспекцияси ва пенсия жамғармаси бир вазирлик бўйсинувидалиги ушбу соҳа устидан тўлиқ молиявий назорат ўрнатиш имконини бермайди.

Шу билан бирга, ички аудит хизматлари ҳам ушбу функцияни амалга оширади. Бироқ, Бюджет қонунчилигида ички аудит вазифалари, функциялари, бўйсунуш даражаси, ҳисобдорлиги ва бошқа ҳуқуқий аҳамиятлари белгилаб берилмаган. Ички аудит хизматларининг бўйсунув даражаси, уларнинг ҳисобдорлиги молиявий назорат юритадиган ташкилотга боғланганлиги, фаолиятни аудитдан ўтказишда шаффофлик ва самарадорликка ўз таъсирини ўтказди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Давлат молиявий назоратини самарали ва кенг қамровли ташкил этиш, молиявий операцияларда инсон факторини камайтириш, тизимли йўл қўйилаётган молиявий хато камчиликларни олдини олиш мақсадида қуйидаги таклифларни илгари суриш мақсадга мувофиқ.

Биринчидан, давлат молиявий назорати органлари ва ички аудит хизматларининг вазифаларини аниқ белгилаб берувчи норматив ҳужжатни қабул қилиш лозим.

Иккинчидан, самарали ва шаффоф молиявий назоратни амалга оширувчи органлар ва идораларни унификация қилган ҳолда, бўйсунув жиҳатдан мустақил ягона ваколатли ташкилот тузиш мақсадга мувофиқ.

Учинчидан, барча молиявий операциялари инфорацион технологиялар, махсус автоматлаштирилган дастурлар орқали электрон тарзда амалга ошириш ҳамда йўл қўйилаётган молиявий хато камчиликларни тизимли аниқлаш ҳамда автоматлаштирилган дастурлар билан тўлиқ қамраб олишни ташкиллаштириш, Вазирликлар, идоралар ва бошқа юридик шахслар назоратида мавжуд бўлган автоматлаштирилган дастурлар билан интеграциялашган ҳолда молиявий хавфларни баҳоловчи ҳамда хабар бериб борадиган тизимни яратиш лозим.

Жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашув жараёни шиддат билан ривожланаётган бир даврда давлат молиявий назорати тизимини ҳам жаҳон стандартларига мос равишда шакллантириш, сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқиш Республикамизни иқтисодий ривожланишига ўз хиссасини қўшади.